

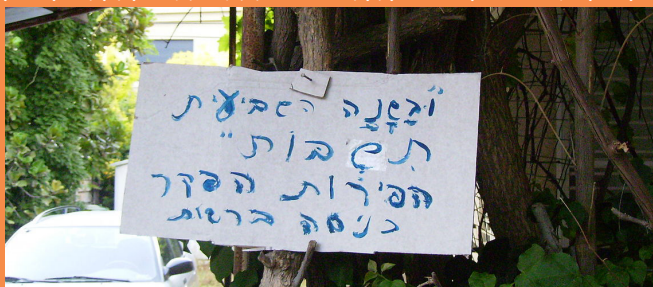

בארי BE'ERI

מכון SHALOM HARTMAN
שלום הרטמן INSTITUTE

את ספיקי קצירי לא תקצור, ואת-ענבי נזירי לא תבצר: ... והיתה שבת הארץ לכם, לאכלה לך, ולעבדך ולאמתך; ולשכירך, ולתושבך,

הערים, עמך, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך: תהיה כל-תבואתה, לאכל.

לשטן אי משטן! משטן אי גוף... לשטן שטן! לשטן שטן! לשטן שטן! לשטן שטן!

על שמייטה ורכושנות

הפגמת היסוד הביקורתי הטמון במצוות
השמייטה, כנגד יצר הרכושנות
ותרבות הצריכה.

שיעור
שביעי

1. השמיטה כויתור על קניין ובעלות מוחלטת

שני המקורות הראשונים שנלמד עוסקים במצוות השמיטה מן המקרא.

קראו את הקטע הראשון המתאר את מצוות השמיטה בספר שמות במקרא. נסו "להיכנס לנעליו" של האדם האמור לבצע את המצווה, לדמיין את האיכר השומע את החוק לראשונה, ולחוש את הקושי שהוא מרגיש. שיערו איזה קושי מרגיש בעל השדה בבואו לקיים את מצוות השמיטה כפי שמנוסחת בספר שמות?

וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ וְאַסְפָּתָ אֶת תְּבוּאָתָהּ.

וְהַשְׁבִּיעַת תִּשְׁמְטָנָה וְנִטְשָׁתָה

וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ, וְיִתְּרִם, תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה;

כִּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ, לְזִיתְךָ.

שמות, פרק כג, פסוקים י-יא

בקטע הבא מנסה נחמה ליבוביץ' להסביר את הרעיון המרכזי שמאחורי מצוות השמיטה. קראו ונסו להבינו, והשיבו על השאלות שאחרינו.

בתורה אנו מוצאים רמזים די ברורים לרעיון שלילת הרכוש. [...] אין לאדם קניין [בעלות] בכל הבריאה כולה, הכל הוא קניינו של הבורא, ואנחנו איננו אלא גרים ותושבים [דיירים שאינם בחזקת בעלי המקום]. לנו יש רק הזכות לעבוד את האדמה ולאכול את פירותיה, כולנו בשווה, אבל אין לנו הזכות לחשוב את עצמנו לאדוני הארץ ובעליה. משום כך, בשנת השמיטה שאין אנו מעבדים את האדמה, אין לנו שום זכות גם בתבואותיה. ולא רק "אביוני עמך" הם שותפים לתבואת השדה, כי אם גם "לבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול" (ויקרא כה, ז). התבואה שגדלה מבלי יגיעת האדם ועבודתו שייכת לכל בריותיו של הקב"ה במידה שווה, ואין לבעלים זכות נוספת מאשר לאדם אחר, לבהמה ולחיה, "כי - לי הארץ".

נחמה ליבוביץ', גיליונות פרשת השבוע, פרשת בהר, תשי"ח

פרופסור נחמה ליבוביץ'

וְהִיְתָה שְׁבַת הָאָרֶץ לָכֶם, לֶאֱכֹלָה לָהּ, וְלַעֲבָדָהּ וְלִאֲמָתָהּ. וְלִשְׁכִּירָהּ, וְלַתּוֹשֵׁבָהּ, הַגֵּרִים, עִמָּךְ. וְלַבְּהֶמְתְּךָ וְלַחִיָּה, אֲשֶׁר בְּאֲרָצְךָ: תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ, לֶאֱכֹל (ויקרא כה, ו-ז).

1. מיהו בעל האדמה האמיתי לפי הקטע? הוכיחו זאת מן הכתוב.
2. על פי דבריה של נחמה ליבוביץ', איזו תפיסה בסיסית על האדם להפנים בבואו לקיים את מצוות השמיטה?
3. האם יכולה הפנמה של תפיסה כזו לסייע לאדם להתמודד עם הקושי לקיים את מצוות השמיטה? הסבירו.
4. האם לדעתכם מתאימה תפיסה זו גם לימינו? הסבירו.

2. מה שייך לי ומה אינו שייך לי?

מצוות השמיטה מעלה את השאלה: האם חלקת האדמה "שלי" אכן שייכת לי במלוא המובן? שני הקטעים שלפניכם עוסקים ביכולתו של האדם להגדיר מה שייך לו ומה אינו שייך לו. בקטע הראשון מובא סיפור מדרשי מבראשית רבה, ובו מסופר על ממלכה רחוקה ואגדית בשם "ממלכת קציא", אשר שם מתנהגים אנשים באופן אחר מן העולם המוכר לנו. אלכסנדר מוקדון, בכיבושיו הרבים ברחבי העולם הישן, מגיע אל ממלכה זו ותוהה על דרכם ומעשיהם. קראו את הסיפור והשיבו על השאלות שבעקבותיו:

אלכסנדרוס מוקדון הלך למלכות קציא שמעבר להרי החושך. יצאו ונתנו לו לחם של זהב בקערת זהב. אמר להם: לממונכם אני צריך?

אמרו לו: ולא היה לך מה לאכול בארץ שבאת אלינו?

אמר להם: לא נצרכתי לדעת אלא כיצד אתם דנים.

בשעה שישב עמהם, בא אדם אחד כשהוא קובל (=מתלונן) על חברו. אמר: איש זה מכר לי חורבה אחת ומצאתי בה אוצר. חורבה קניתי, אוצר לא קניתי.

זה שמכר אמר: שדה וכל מה שבה מכרתי.

אמר [=הדיין] לאחד מהם: יש לך בן זכר?

אמר לו: כן.

אמר לאחר: יש לך בת?

אמר לו: כן.

אמר [=הדיין]: לך הֵשָׂא את זאת לזה ויהא הממון לשניהם.

ראהו [=את אלכסנדר כשהוא] יושב תמה.

אמר לו: מה, לא דנתי היטב?

אמר לו: כן.

אמר לו: אילו היה אצלכם, איך הייתם דנים?

אמר לו: הורגים את זה ואת זה, והמלכות נוטלת ממון שניהם.

אמר לו: יש אצלכם גשם יורד?

אמר לו: כן.

- יש אצלכם שמש זורח?

אמר לו: כן.

- יש אצלכם בהמה דקה (=עזים)?

אמר לו: כן.

אמר לו: תיפח רוחו של אותו אדם. לא בזכותכם מטרות [=גשמים] יורדים עליכם, ולא בזכותכם השמש זורח עליכם, אלא בזכות הבהמה הדקה, שכתוב: "אדם ובהמה תושיע ה'" (תהילים לו, ז) - אדם בזכות בהמה, תושיע ה'.

מדרש "בראשית רבה", לג, א

פרט מ"פסיפס אלכסנדר" בו אלכסנדר הגדול נלחם בדריזוס השלישי. פסיפס מפומפיי, המוזיאון הארכאולוגי הלאומי, נפולי

1. מה יחסם של בני קציה לבעלות על רכוש? הסבירו.
2. מהו, על פי המסופר, יחסה של ממלכת אלכסנדר מוקדון לרכוש? הוכיחו מן הכתוב.
3. כיצד לדעתכם 'אדם רגיל' היה נוהג באותם מצבים? ומדוע לדעתכם היה נוהג כך? הסבירו דבריהם באמצעות המצבים המוצגים בסיפור.
4. נסו להסביר מה מניע את מעשיהם של בני קציה? האם אתם מכירים באופן אישי אנשים שנוהגים באופן דומה?

3. בעלות מדומה

בקטע הבא שלפניכם מסביר דן אריאלי את המושג "בעלות מדומה". זהו מושג הקשור בהתנהגותם הכלכלית והצרכנית של אנשים וביחסם לעולם הפרסום. קראו את הטקסט והשיבו על השאלות שבעקבותיו:

"בעלות מדומה" היא אבן בניין בסיסית בתעשיית הפרסום. אנחנו רואים זוג מאושר נוהג לאורך קו החוף של קליפורניה במכונית BMW פתוחה, ומדמיינים את עצמנו במקומם. אנחנו מקבלים קטלוג של בגדי ספורט מפטגוניה, רואים מעיל פליס ו - הופ - מתחילים לחשוב שהוא שלנו. המלכודת הוכנה לנו, ואנחנו נלכדנו בה ברצון. אנחנו מפתחים בעלות חלקית עוד לפני שהחלטנו אם לקנות את הפריט או לא. [...] אין תרופה מוכרת למחלת הבעלות... אבל המודעות לה עשויה לעזור. אנחנו חשופים לפיתוי לשפר את איכות חיינו על ידי קניית בית גדול יותר, מכונית שנייה, מדיח כלים חדש, מכסחת דשא וכך הלאה. מרגע שאנחנו משנים את רכושנו קשה לנו לחזור למה שהיה. מעבר לבית קטן יותר, לדוגמה, נחווה כאובדן, ומסב לנו כאב פסיכולוגי. אנחנו מוכנים לכל מיני הקרבות כדי להימנע מהפסדים שכאלה - גם אם המשכנתא החודשית מאיימת למוטט אותנו... הבעלות משנה את נקודת המבט שלנו, וחזרה למצב קודם נתפסת כאובדן בלתי נסבל.

דן אריאלי, לא רציונלי ולא במקרה, הוצאת מטר תשס"ט, 2009, עמ' 121-123

1. הסבירו, על פי דבריו של דן אריאלי, את המושג "בעלות מדומה".
2. האם הדברים שמתאר דן אריאלי תואמים את מה שאתם מכירים לגבי תעשיית הפרסום? הביאו דוגמה.
3. צפו בפרסומות שבקישור הבא (מהדקה 7:50 ואילך): <https://www.youtube.com/watch?v=6RrTS56p-iI>. הסבירו כיצד פרסומות אלו מטפחות את יצר "הבעלות המדומה".
4. כיצד ניתן לדעתכם להתגבר על בעיית "הבעלות המדומה"? כיצד יכול אדם להבדיל בין בעלות ממשית לבין בעלות מדומה?

4. 'לא תחמוד' וחמדת הצרכנים:

מצווה חשובה במקרא, העוסקת גם היא בתאוותו של האדם לרכוש, היא הדיבר העשירי - "לא תחמוד". המקורות שלפניכם עוסקים בהיבטים שונים של דיבר זה. ראשית, קראו את הדיבר העשירי מתוך עשרת הדיברות שבספר שמות במקרא.

א. לא תחמוד

לא תחמד בית רעה, לא תחמד אשת רעה, ועבדו ואמתו ושורו וַחֲמורו, וכל אשר לרעה.

שמות כ, יד

- "לא תחמוד" היא המצווה האחרונה האמורה בעשרת הדיברות. נסו להסביר על מה בעצם מצווה כאן האדם, ואיזה קושי מיוחד ישנו ביישומה של מצווה זו? (בהשוואה למשל למצוות "לא תגנוב" או "לא תרצח").

ב. חצי תאוה...

קראו את אמרתו של ר' יודן מתוך מדרש "קהלת רבה", המתארת התנהגות אופיינית של אנשים.

אמר ר' יודן בשם ר' איבו:

אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותו [מאוויו, רצונותיו] בידו,

אלא יש לו מאה רוצה מאתיים, יש לו מאתיים רוצה ארבע מאות.

מדרש "קהלת רבה" א

שאלות

1. איזו תכונה מזכיר ר' יודן כדי לתאר את נפש האדם? חשבו על דוגמאות לתכונה אנושית זו.
2. האם אתם מסכימים עם קביעתו של ר' יודן לגבי האדם? הסבירו.
3. מדוע לדעתכם אדם אינו מסתפק במה שיש לו? הדגמו דבריכם.

"הסגידה לממון", אוולין מורגן

"תאוות בצע", אילוסטרציה

ג. שאיפה אינסופית

הקטע הבא הוא של ר' משה בן מימון (הרמב"ם), הפילוסוף היהודי הגדול ואיש ההלכה מימי הביניים. בקטע זה מתאר הרמב"ם איך נוצרת השאיפה האנושית למותרות:

הנפש תסכון אל דברים שאינם הכרחיים ותתרגל אליהם, לכן נוצרת בה סגולת ההשתוקקות אל מה שאינו הכרחי להמשך קיום הפרט ולא להמשך קיום המין. תשוקה זאת היא דבר שאין לו סוף. הדברים ההכרחיים כולם מוגבלים וסופיים. אבל השאיפה למותרות אינסופית. אם אתה משתוקק אל כלי כסף, הרי כלי זהב יפים יותר. אנשים אחרים רכשו כלי בדולח. שמא תרכוש גם כל מה שניתן למצוא מפרקת ואודם. לכן כל בור מושחת-המחשבה יהיה לעולם בצער וביגון על שאינו מגיע לעשות את המותרות שעשה פלוני.

הרמב"ם, מורה הנבוכים, חלק ג, פרק י

תסכון = תרגיל את עצמה;
סגולת = תכונת;
קיום הפרט = הקיום העצמי;
קיום המין = קיום האנושות;
ברק ואודם = אבנים טובות ויקרות;
לעשות את המותרות = להשיג את המותרות.

שאלות

1. כיצד, על פי הרמב"ם, נוצרת שאיפת האדם למותרות?
2. אילו שתי מטרות מונה הרמב"ם לדברים ההכרחיים? נסו להביא דוגמה משלכם לכל אחת מן המטרות.
3. הביאו דוגמה לדבר שהרמב"ם עשוי להחשיב כמותרות, אך אתם אינכם מסכימים להגדרה זו. נמקו דבריכם.

ד. חמדנות וצרכנות

הרב יובל שרלו קושר את מצוות "לא תחמוד" לתרבות שאנו חיים בה כיום:

"לא תחמוד". אין ביטוי עמוק יותר להבחנה בין התרבות בה אנו חיים היום לבין היסוד התורני הבסיסי עליו נצטוונו בהר סיני. כלכלת היום מבוססת על החמדנה. היא נזקקת לחמדת היצרנים, המבקשים להעשיר את ביתם, ולהגדיל עוד ועוד את הממון שברשותם; ללא חמדת הצרכנים אין לכלכלה של היום זכות קיום, ולא ניתן לדבר על קיומו של שוק ללא תאוה לעוד; אלפי אנשים מתפרנסים מהעצמת החמדה בלב כל אחד מאתנו, על ידי שכנוע כי קיים צורך חיוני במוצר מסוים, או שיש להמיר את המוצר הנוכחי בדגם חדש. קשה לתאר את המערכת הכלכלית בלי הרצון ל"עוד".

הרב יובל שרלו, "לא תחמוד", מתוך: עלון פרשת שבוע שבתון, פרשת יתרו, תשס"ה

שאלות

1. כיצד קושר הרב יובל שרלו בין מצוות "לא תחמוד" לבין אופן התנהלותה של הכלכלה העכשווית? האם אתם מסכימים עם תיאוריו?
2. לאור דברים אלו, נסו להסביר מדוע מצוות "לא תחמוד" קשה מאוד לקיום? האם לדעתכם מצווה זו עדיין חשובה גם בימינו? הסבירו.

בתור לרכישת iPhone בניו יורק

ה. הקשבה לעצמי הפנימי

האם אנחנו יכולים לבודד את עצמנו מן הרכוש שלנו? האם יש בנו "אני פנימי" שאינו תלוי בשאלה "איזה רכוש אני מחזיק בידי?" בשיר הבא מנסה זלמן שז"ר לתאר מקום כזה בתוך נפשו. נסו לקרוא ולראות האם אתם מזהים מקום כזה גם בתוך נפשכם שלכם.

טוב לאדם היות פֶּעַם בְּדָד.

לא סֶפֶר, לא רֶעַ, לא צְבוּר וְלֹא פֶּרֶט,

רק הוא עִם לְבוֹ, עִם הַלֵּב רק בְּלִבְדוֹ,

טוב לאדם היות פֶּעַם בְּדָד.

וְטוֹב כִּי יֵצֵא פֶּעַם רֵיק מִנְכָּסָיו,

לא בֵּית, לא שְׂדֵה, לא נְדָרֶשׁ, לא חֵיב.

רק יִקְשִׁיב אֶל לְבוֹ וַיַּחְרִישׁ חֶרֶשׁ רַב

טוב כִּי יֵצֵא הָאָדָם מִנְכָּסָיו.

כִּי יִקְשִׁיב אֶל לְבוֹ וַיִּבִּין לְחַיּוֹ

וַיֵּדַע אֲשֶׁר יֵשׁ וַיַּחֲוֶשׂ מֶה חֵיב.

זלמן שז"ר

1. איזו חוויה אישית מתאר זלמן שז"ר בשירו?

2. רשמו את הפעלים שמשתמש בהם הדובר בשיר. נסו למצוא בהם מן המשותף.

3. כיצד יכולה חוויה כזו לסייע לנו בהתמודדות עם בעיית הרכושנות?

